

Aldis Gedutis

Naudojimo instrukcija: kaip dekonstruoti liberalų humanizmą, bet nepakliūti į genealogijos pinkles¹

Šioje recenzijoje bus bandoma apžvelgti Andriaus Bielskio knygą *Postmodernaus politiškumo link: nuo genealogijos iki hermeneutikos*, su kuria didesnė dalis Lietuvos skaitytojų neturės galimybės artimiau susipažinti. Knyga išleista kietais viršeliais, jos kaina 45 £. Kadangi autorius Vakaruose nėra itin žinomas (tai jo pirma knyga), o komercinė sėkmė sunkiai prognozuojama, *Palgrave Macmillan* leidykla padarė viską, kad knyga būtų neprieinama ne tik lietuvių skaitytojams (beje, kodėl britų leidyklai turėtų rūpėti Andriaus Bielskio tautiečiai?), bet taip pat neįperkama ir britams. Autoriui skirtų egzempliorių skaičius pernelyg mažas, kad patektų į Lietuvos bibliotekas. Savo ruožtu kaina pernelyg didelė net ir anglosaksų pirkėjams. Žodžiu, knyga skirta tik „valdiškam“ (tarpininkaujant bibliotekoms) arba gurmaniškam (pagal principą – nori reto produkto, mokėk daugiau) naudojimui.

Galimą knygos gurmaniškumą suponuoją ir įvade siūloma filosofinių tekstų klasifikacija. Anot Andriaus Bielskio (ix psl.), filosofinės knygos būna dviejų rūšių: 1) išbaigtos, t.y. tokios, kuriose pateikiami visi reikiami argumentai, įvertinami kontrargumentai, kruopščiai pagrindžiami visi filosofiniai aspektai. Tokiose knygose pateikiamos išbaigtos filosofinės pozicijos, todėl jose nieko nebereikia keisti ar pridurti. Autoriaus manymu, jos primena puikų subrandintą vyną. Tačiau, kaip ir geras vynas, tokios knygos yra gana retos. Kitai tekstų rūšiai priskiriamos 2) neišbaigtos knygos, t.y. tos, kurios kelia daugiau klausimų nei pateikia atsakymų. Šiose knygose siekiama veikiau pateikti savo filosofinę poziciją, nei pilnai artikuliuotus (filosofinius) argumentus. Andriaus Bielskio teigimu, jo knyga priklauso antrajai kategorijai. Tačiau autorius tiki, kad vieši debatai bei diskusijos neišbaig-

¹ Apie Andriaus Bielskio knygą „Postmodernaus politiškumo link: nuo genealogijos iki hermeneutikos“: Bielskis, Andrius. 2005. *Towards a Post-Modern Understanding of the Political: From Genealogy to Hermeneutics*. Palgrave Macmillan. Hardback. i – ix, 216 psl.

tos knygos pagrindu gali išstobulinti ir/ar subrandinti jo argumentus.

Andriaus Bielskio pasirinkta subrandinto vyno analogija pernelyg sumenkina jo teksto vertę. Mat, jei vienos knygos prime-na subrandintą vyną, tai, ką tuomet prime-na kitos – neišbaigtos – knygos? Jauną vyną, stalo vyną ar visišką birzgalą? Jei taip, tuomet teksto pataisyti nebeįmanoma, – reiktų viską pradėti iš naujo. Tikrai nemana-u, kad autorius norėjo pasakyti, kad jo tekstas – beviltiškas birzgalas. Todėl norė-čiau pratęsti pasiūlytą analogiją. Galbūt ge-riau knygas lyginti ne su vynu, bet su pietu-mis. Užkandis, sriuba, pagrindinis patieka-las, desertas + atitinkami gėrimai. Bet ku-ris valgytojas gali įvertinti tiek visą meniu, tiek ir atskirus patiekalus. Todėl ši analogi-ja talpesnė nei analogija su vynu. Ji prana-šesnė tuo, kad netraktuoja viso pietų me-niu kaip nedalomos visumos. Juk pietus kaip visumą galima įvertinti teigiamai, tuo pat metu nurodant kiekvieno patiekalo koky-bę: pavyzdžiui, normandiška svogūnų sriu-ba puiki, eskalopas šiek tiek per kietas, varš-kės štrudelis nevalgomas ar pan. Ne mažiau svarbus klausimas yra ir restorano įvertini-mas. Po pietų galima pagalvoti ir apie tai, ar verta čia užėiti dar kartą, ar galima reko-menduoti šį restoraną draugams. Tokio po-būdžio rekomendacijos bus pateiktos šios recenzijos pabaigoje. O kol kas verta susi-pažinti su meniu.

Andrius Bielskis siūlo pietus iš keturių patiekalų:

- 1) *Užkandis*. Įvadas: anapus liberalizmo;
- 2) *Sriuba*. Genealoginė politiškumo samprata;

3) *Antras patiekalas*. Hermeneutinė po-litiškumo samprata;

4) *Desertas*. Hermeneutika: anapus ge-nealogijos.

Kiekvienas atskiras patiekalas atrodo pažįstamas, tačiau toks jų derinys kelia tam tikrą nuostabą. Iš pirmo žvilgsnio meniu ro-dosi nesuderintas – įvadas lyg ir nelabai de-ra su kitomis dalimis. Užuoat kalbėjęs apie vidines liberalizmo problemas, liberalų ir komunitarų ginčą ar įprastas liberalizmo al-ternatyvas, autorius pirmiausia pereina prie Friedricho Nietzsches ir Michelio Foucault genealogijų analizės, paskui kažkodėl svars-to kičo problemas, vėliau pereina prie Han-so–Georgo Gadamerio bei Alasdairo Ma-cIntyre'o hermeneutikų su nuorodomis į Aristotelio politiškumo sampratą bei poli-tinę teologiją (teologinę politiką), kuriai at-stovauja Stanley'is Hauerwas ir Jürgenas Moltmannas. Galiausiai autorius knygą už-baigia pateikdamas hermeneutinę genealo-gijos kritiką, tuo pat metu pabrėždamas naujo politiškumo sampratą, kurioje akcen-tuojama lokalių tradicijų (ypač krikščioniš-kos Eklezijos) svarba. Skaitytojui gali susi-daryti keisto derinio išpūdis, panašus į tą, kuris kyla kam nors pirmą kartą pasiūlius, tarkim, šokolado su čili pipirais, bulvių plokštainį su obuoliais, žuvies skonio kiau-lieną ar pan. Šie patiekalai dėl savo neįpras-tumo atrodo įtartini, tačiau jų paragavus, įtarumas dingsta. Lieka nuostaba: kam ir kaip tai galėjo šauti į galvą? Andriaus Biels-kio knyga sukelia panašų išpūdį – tai, kas pradžioje atrodė keistai ir nesuprantamai, vėliau ėmė intriguoti, kol galiausiai pasida-rė skanu.

Taigi: apie ką visgi yra Andriaus Bielskio knyga? Kokių būdu įmanoma jungti liberalizmą, postmodernią politiką, genealogiją, hermeneutiką bei krikščionišką tradiciją? Jei trumpai, tai Andriaus Bielskio naracija yra tokia: modernus politiškumas pagrįstas liberalizmu ir humanizmu, tačiau moderni politika susikompromitavo ir prarado tvirtus pagrindus, todėl turi būti peržiūrėta, o jai ieškomos post-modernios alternatyvos, kurias įmanoma aptikti taikant genealoginį ir/ar hermeneutinį metodus.

Apetitas sužadinamas, t.y. knygos intriga kuriama, įvadinėje dalyje. Įvadinėje dalyje siekiama identifikuoti nūdienos liberalaus humanizmo negalias. Andrius Bielskis, remdamasis Johnu Grayumi (1 psl.), liberalizmą apibrėžia kaip modernybės politinę teoriją, kuri postuluoja: i) autonomišką individą, kuriam rūpi laisvė ir privatumas; ii) gerovės augimą; iii) pastovų inovacijų ir išradimų srautą; iv) valdymo mašiną (kuri negali būti atskirta nuo pilietinio gyvenimo, bet tuo pat metu ir graso jam). Svarbu yra ir tai, kad liberalizmas galimas tik post-tradicinėje ir post-krikščioniškoje epochoje. Nepaisant skirtumų, šiuolaikinis liberalizmas visgi tęsia klasikinį liberalizmą. Visiems liberalams nuo Johno Locke'o iki Johno Rawlso, anot Andriaus Bielskio (10–12 psl.), būdingas individualizmas (individo ontologinė pirmenybė prieš politinį kolekty-

vą), minimalizmas (minimalios politinės bendruomenės samprata, kurios pagrindinė funkcija – ginti gyvybę, laisvę, nuosavybę) ir sekuliarizmas (pasižymintis tuo, kad teleologinis mąstymas keičiamas mechanistiniu).

Liberalizmas kaip politinė ideologija negalimas be modernaus antropocentrinio humanizmo. Tiek liberalizmas, tiek humanizmas yra Švietimo (kaip ryškiausio Modernybės projekto) produktai. Anot Andriaus Bielskio (ten pat), humanizmas įmanomas tik Modernybėje, mat tik Modernybėje įmanoma individo laisvės, savi-determinacijos ir mokslo/technologijų sąsaja. Moderniajam humanizmui būdinga: i) savi-determinuojančio proto idėja; ii) racionaliai grindžiama autonomiška moralė (kuri turėtų tapti universalios civilizacijos pamatu); iii) instrumentinio proto pirmenybė; iv) tradicinio ontologinio pasaulėvaizdžio suardymas, pasireiškiantis kaip „pasaulio atkerėjimas“².

Išvardinti savybių rinkiniai lyg ir vertintini teigiamai, tačiau būtent jie ir veda liberalų humanizmą į aklavietę. Kodėl liberalizmas atsiduria krizėje ir reikalauja pertvarkymo? Andrius Bielskis teigia, jog liberalizmas grindžiamas utilitarizmu. Abi šios teorijos suponuoja moralinį pliuralizmą ir neutralumą tarp kelių konfliktuojančių gėrio sampratų. Tai rodo, kad liberali moralu-

² Andrius Bielskis „pasaulio atkerėjimo“ sąvoką priskiria Charlesui Taylorui, kuris ją naudoja savo tekste *Autentiškumo etika*. Vilnius: Aidai, 27 psl. Tayloras nepateikia jokių nuorodų į tikrąją „pasaulio atkerėjimo“ autorystę. Teisingumo dėlei reikėtų pastebėti, kad „pasaulio atkerėjimas“ yra Maxo Weberio įvardijimas. Žr. Vėberis M. 1990. „Mokslas kaip profesinis pašaukimas“, *Problemos* 42: 70.

mo samprata yra pernelyg tolerantiška ir nepakankamai substancinė, kad galėtų pasiūlyti stiprią moralę (20 psl.). Vadinasi,

„<...> priartėjome prie tokios mūsų istorijos eros, kai gyvenimas ir pasaulio matymas – pagal dominuojančią liberalų vis didėjančios individo emancipacijos naraciją – reikš paties humaniškumo atmetimą“ (184 psl.).

Tokie teiginiai gali būti iliustruojami šiuolaikiniame Vakarų pasaulyje vykstančiais debatais apie tai, ar tolerantiška visuomenė turi toleruoti netolerantiškumą.

Jei liberalizmą ištiko krizė, kyla klausimas, kas galėtų būti dėmesio verta alternatyva liberalizmui? Vienas iš galimų teorinių variantų yra marksizmas. Tačiau jis yra atmetamas kaip netinkamas. Kodėl marksizmas nėra tinkama liberalizmo alternatyva? Andrius Bielskis nurodo šias priežastis: i) marksizmas vis dar yra Modernybės metanaracija, kuri nebetinka post-moderniame pasaulyje; ii) Marxo skelbta klasių kova baigėsi; iii) kapitalistinę visuomenę keičia vartotojiška visuomenė, kuri nenurodo klasikinės priklausomybės bei nepabrėžia skirtumų; iv) darbininkų klasė nebėra solidari (atlyginimo, poreikių bei pomėgių skirtumai verčia klausti, kas bendro, tarkim, tarp britų, lietuvių ir rusų proletarų?) ir sąmoninga; v) marksizmas tapo grynai akademinis reiškinys, neturintis praktinio ir politinio reikšmės; vi) Rytų Europos praktika neigia socializmo (marksistinė prasme) galimybę.

Po liberalizmo bei marksizmo nepajėgumo diagnozės Andrius Bielskis siekia su-

rasti post-modernią alternatyvą Modernybės politikos sampratai. Terminas „post-modernus“ suprastinas kaip einantis po Modernybės (25 psl.). Išskirtini du aspektai: pirmiausia, koncepcinis, reiškiantis sugebėjimą mąstyti, įsivaizduoti ir veikti pasibaigus Modernybei, ir, antra, laikinis, t.y. post-modernu yra tai, kas eina po modernybės. Skirtingai nuo žymiųjų postmodernizmo teoretikų, Andrius Bielskis teigia, jog post-modernybė nereiškia fragmentiškumo ir prasmės praradimo:

„<...> post-modernybė pripažįsta, jog fragmentiškumas ir koherentiškumo praradimas negrįžtami, tačiau koherentiškumo siekis taip pat niekur neišnyko. Centrinė šios knygos tezė yra ta, kad šiandien šis siekis tegali būti *lokalus*, t.y. priklausantis konkrečiai intelektualinei ir moralinei tradicijai“ (25 psl.).

Ieškodamas naujų alternatyvų Andrius Bielskis naudoja du filosofinius metodus – genealogiją ir hermeneutiką. Šiuos metodus jungia tai, jog jie abu kritikuoja Švietimo projektą, humanizmą ir Modernybę. Taip pat tiek hermeneutika, tiek genealogija priskirtinos lingvistinei filosofijai, kurios pagrindinis tikslas – tekstų prasmės paieškos. Tačiau šalia bendrumo, esama ir ženklių skirtumų: i) genealogija teigia galios prioritetą prieš prasmę, hermeneutika – prasmės viršenybę galios atžvilgiu; ii) genealogija pabrėžia galios nedalumą, hermeneutika nurodo galimybę dalintis autoritetu; iii) genealogija neigia tiesą, hermeneutika pripažįsta tiesos egzistavimą; iv) genealogija fiksuoja pertrūkius ir lūžius istorijoje

je, hermeneutika pabrėžia tęstinumą; genealogija fiksuoja tradicijos stoką, hermeneutika pabrėžia tradicijos vaidmenį. Visa tai leidžia daryti išvadą, jog genealogija – destruktivus metodas, hermeneutika – konstruktyvus. Genealogiją ir hermeneutiką Andrius Bielskis naudoja skirtingais tikslais: pirmoji skirta „pribaigti“ liberalų humanizmą, antroji – rasti jam tinkamą alternatyvą.

Knygos įvade pateikti bendrakultūriniai argumentai prieš liberalizmą. Kokia genealoginių argumentų prieš liberalų humanizmą specifika? Iš esmės humanizmas kritikuojamas kaip kičas ir/ar reaktyvus silpnųjų sąmokslas. Genealoginiu požiūriu Švietimo emancipacinis projektas, einas kartu su liberalizmu ir humanizmu, tėra užmaskuota galios valia – pasaulio užvaldymas vardan sentimentalios žmonijos meilės. Taip pat modernusis humanizmas yra nihilistinis, nes neigia gyvenimą vardan aukštesnės prasmės. Atkerėtame pasaulyje įsigali vienmatishkumas ir kičas (prastas menas ir prastas skonis), nes paisoma minios, o ne gero skonio kriterijų. Todėl, skirtingai nuo tikros kūrybos, kičas yra reaktyvus. Kičas reiškiasi kaip refleksijos nebuvimas. Kičas tenkina daugumos poreikius ir bando įtikti vidutiniškam vartotojui. Iš čia holivudiniai *happy end'ai*, standartizuoti marinstiniai vaizdai. Kičas tampa įrankiu, skirtu manipuliuoti masėmis. Todėl iš kultūrinės srities jis persikelia ir į politinę, kur jį galima įvardinti kaip populizmą. Savo ruožtu kičinė vartotojiška demokratija pagrįsta liberalizmo idėja – palikime verslą ramybėje: verslui rūpi tik pelnas, o kičas yra priemonė, garantuojanti greičiausią ir didžiausią pelną.

Andrius Bielskis teigia, jog genealogija būdama destruktivi geriausiai tinka kritikai bei griovimui. Tačiau, ieškant liberalaus humanizmo alternatyvų, autoriui su genealogija ne pakeliui. Kritika, akcentuojanti pertrūkius bei tiesos nebuvimą, negali būti naujos tradicijos pagrindas, todėl genealogija negali įprasminti žmonių bendrabūvio. Šiuo požiūriu geriau imtis kito filosofinio metodo – hermeneutikos. Andriui Bielskiui didelę įtaką daro MacIntyre'o tradicijos samprata, kuri naudojama naujo politiško apmatų parengimui. MacIntyre'as teigia egzistuojant daugybę nesuderinamų tradicijų, tačiau tuo pat metu jie siekia išvengti reliatyvizmo. MacIntyre'o hermeneutika veikia tuomet, kai susiduria kelios konfliktuojančios tradicijos. MacIntyre'as neatsako tiesos sampratos. Jo manymu, tiesa nėra universali, ji visuomet lokalizuota tam tikroje tradicijoje. Reliatyvizmo galima išvengti „verčiant“ diskusijos dalyvius įsigilinti į oponentų tradiciją, jos prielaidas, vertybes bei argumentus. Tokia diskusija leidžia ne tik suvokti prasmę, būdinga kitoms tradicijoms, bet taip pat ir sutvirtinti savo tradicijos pozicijas. Jei sėkmingai pavyksta rasti „priešnuodį“ prieš vidines problemas bei oponentų kontrargumentus ir kritiką, atsiranda inovacijos ir atsinaujinimo galimybė. Taigi tradicija sustiprėja. Kadangi esama daugybės hermeneutikų ir tradicijų, o liberalizmas (kaip socialinės tvarkos paradigma) ir genealogija (kaip kritinė filosofijos metoda) yra pertvarkomi, Andrius Bielskis mano, kad geriausia teorinė išeitis – Aristotelio–Tomo Akviniečio–MacIntyre'o intelektualinė tradicija; geriausia praktinė alterna-

tyva Modernybės liberaliam humanizmui – lokali krikščioniška Eklezija.

Mano manymu, raktas, geriausiai leidžiantis perprasti Andriaus Bielskio knygą – laužtuvo ir teptuko metafora. Kodėl? Autorius naudoja įvairias filosofines teorijas instrumentiškai: genealogija naudojama liberalaus humanizmo kritikai, kadangi genealogija negali būti naujos tradicijos pagrindas, pereinama prie hermeneutikos kaip pozityvios naracijos konstravimo. Remiantis Richardu Rorty galima teigti, jog Andriaus Bielskio tekste filosofijos istorija netiesiogiai traktuojama kaip įrankių dėžė, talpinanti pačius įvairiausius įrankius. Šitaip galima išvengti tikėtino priekaišto dėl pernelyg skirtingų metodų naudojimo ir galimo jų prieštaravimo ar nesuderinamumo – įrankiai juk neprieštarauja vieni kitiems. Reta situacija reikalauja, kad meistras naudotų visus dėžėje esančius įrankius. Kaip įprasta, įrankio pasirinkimą nulemia konkretus darbas, kurį tuo metu reikia atlikti. Tik neišmanėlis naudoja kirvį atlikdamas darbus, kuriems labiausiai tinka, tarkim, replės. Tiesa, kartais įmanoma vieną įrankį pakeisti kitu: pavyzdžiui, vinį galima įkalti ne tik plaktuku, bet ir kirvio pentimi ar koku kitu sunkiu daiktu. Įgudęs meistras tiksliai žino, kada koks įrankis labiausiai tinka. Ar Andrius Bielskis įgudęs meistras? Taip, be abejo. Laužtuvu jis darbuojasi puikiai. Judesiai tikslūs ir taupūs. Akivaizdu, kad jam patinka jo darbas/amatas. Beje, dėl demontavimo ar dekonstravimo darbų didelių ginčų nekyla – rezultatas beveik visada toks pat (nepriklausomai nuo to, kas ir kaip laužoma). Ginčai kyla dėl apdailos – dažų,

spalvų, faktūrų, potėpių ir t.t. Būtina pripažinti, kad Andrius Bielskis puikiai moka laužyti, tačiau dėl skirtingų skonų (mokyklų ar tradicijų) jo dažymo maniera gali būti nepriimtina.

Sugriovęs/sulaužęs modernųjį humanizmą ir liberalizmą, Andrius Bielskis padeda laužtuvą ir imasi teptuko. Teptukas naudojamas prasmės kūrimui bei naujos tradicijos paieškoms. Tačiau, ar teptuku kuriamas produktas apsaugotas nuo laužtuvo? Parodęs skaitytojui kaip dirbama laužtuvu, Andrius Bielskis sukelia stiprią pagundą pačiam panaudoti laužtuvą. Juk kartais taip norisi ką nors sulaužyti. Sulaužius galima ir padažyti. Ką sulaužyti? Liberalizmas, humanizmas, marksizmas knygoje jau išnarstyti. Galbūt verta pasipraktikuoti su paties Andriaus Bielskio kūryba? Skaitant jo tekstą, iškyla klausimas, ar teptukas padės pastatyti naują namą? Juk tai įrankis, netinkamas solidesnio būsto rentimui. Kita vertus, ar krikščioniška naracija yra pajėgi suteikti prasmę post-moderniai politinei bendruomenei? Jei siūlomas „religinis“ politiškumo pagrindimas, kyla klausimas, kas trukdo krikščioniškų bendruomenių normas bei vertybes traktuoti kaip kičą? Juk jei kartu su Nietzsche vertinsime krikščionybę kaip „platonizmą liaudžiai“ (t.y. kaip supaprastintą platonizmą), tuomet vertėtų atkreipti dėmesį į pastarosios masiškumą, kuris yra būtina prielaida rasti kičui. Negana to, galbūt tradicija irgi tėra paslėpta galios paieška: ar siekis lokalizuoti ir įtvirtinti save tam tikroje tradicijoje nėra noras sustiprinti savo diskursyvinę galią bei argumentus?

Ši recenzija yra veikiau apžvalginio pobūdžio, ji siekia bendrais bruožais pristatyti tekstą, kol kas menkai prieinamą lietuvių skaitytojams. Todėl mosavimą laužtuvu atidėsiu tinkamesnei progai. Taigi Andriaus Bielskio pietūs pasirodė visai gardūs – intriguojantis užkandis palydimas aštria sriuba (genealogija) ir švelniu pagrindiniu patiekalu (herme-

neutika), pietūs baigiami saldžiai (nauja politiškumo vizija). Kokios rekomendacijos? Apsilankyti pas *chefą* Andrių Bielskį tikrai verta. Perspėju, kad kai kurie patiekalai gali būti nepriimtini. Ne dėl prastos kokybės, bet dėl skirtingų kulinarinių sampratų. Beje, apsilankius būtina pasakyti savo nuomonę apie meniu. Autorius taip mėgsta diskutuoti...

Sociologijos katedra
Socialinių mokslų fakultetas
Klaipėdos universitetas
Minijos g. 153
LT-93185, Klaipėda
El. paštas: smfdek@smf.ku.lt